

De reformatie en de eerste predikanten (slot)

Theodorus Siliginus 1588-1592

Op 14 juni 1588 kreeg de classis Gorinchem het verzoek van twee ouderlingen van Leerdam om Theodorus Siliginus te mogen beroepen. De classis stemde met het verzoek in, maar bepaalde wel een periode van een jaar *om malcanderen te beproeven*. Ook werd nog het voorbehoud gemaakt dat de magistraat van Leerdam met het beroep en de voorwaarden akkoord zou gaan.

Siliginus kwam begin 1578 uit de Pfalz naar Ooltgensplaat om daar predikant te worden. Vandaar vertrok hij in augustus 1580 naar Hulst.²⁰ Hij vertrok uit Hulst toen de stad in 1583 door de Spanjaarden werd veroverd.²¹

Voordat Siliginus naar Leerdam kwam had hij *in die kercke tot Gorcum grote onruste* veroorzaakt. Dit meldt de Gorcumse predikant Henricus Vellemius op de hierboven al genoemde vergadering van de classis van maart 1588. In Gorinchem was er namelijk onenigheid ontstaan over de vacante tweede predikantsplaats. Enkele vooraanstaande burgers en een burgemeester wilden Theodorus Siliginus beroepen. Hij werd uitgenodigd enkele malen in de gemeente voor te gaan. Een meerderheid binnen de kerkenraad was echter gekant tegen zijn komst en besloot tot een beroep op Thomas Spranckhuisen. Het was er kennelijk nogal heftig aan toe gegaan en had Siliginus zich ook gekeerd tegen predikant Vellemius. Ook de vrouw van Siliginus werd vermaand voor haar optreden.

Het was op de vergaderingen van de classis gebruikelijk om te informeren naar de toestand van de kerkgebouwen en de scholen. Zo ook op de vergadering van dinsdag 11 oktober 1588, in Ameide gehouden. De gebouwen verkeren allen in een redelijke staat met uitzondering van de kerk van Leerdam. Het schijnt dat deze *een weynich verwoestet is gewesen*. Wat hieronder te verstaan? Had het kerkgebouw geleden onder de bezetting van de stad door de Spaanse troepen? De predikant werd door de *broederen belast nersticheijt te doen om dieselve wederomme in goede ordeninge te stellen nae syne vermoegen*. Na gedane visitatie blijkt men over de Leerdamse schoolmeester niet zo tevreden te zijn. Hij werd *scherpelyck vermaent* om zich te gedragen als het een *oprechten ende vromen schoolmeester* betaamt.

Onze Leerdamse predikant kreeg nog meer werk te doen. Hij moet op de zondag na deze vergadering naar Meerkerk gaan om een zekere Jan Kelfken te helpen, die daar een preek zal houden. Was dit misschien een beginnend predikant die het allemaal nog moest leren?

Verder moest Siliginus met twee collega's naar de *joffrau van Vyanen* gaan om een scheuring in de kerk van Meerkerk te voorkomen. Ook de slechte betaling van de predikanten diende met haar besproken te worden. En deze "joffrou" was Geertrui van Bronkhorst-Batenburg, vrouwe van Vianen, Ameide en Tienhoven (1555-1590).

Tenslotte werd Theodorus Siliginus samen met een tweede predikant tot visitator voor het komende jaar benoemd. En hij zal op de eerstvolgende vergadering van de classis voor de *propositie* of proefpreek moeten zorgen. Deze proefpreek, die tijdens elke bijeenkomst door één van de predikanten bij toerbeurt diende te worden gehouden, werd door zijn collega's op inhoud en overtuigingskracht beoordeeld. En zij waren vol lof over deze preek van Siliginus.

Had Johannes Martini Aldenkirchen al problemen met de uitbetaling van zijn traktement, ook Siliginus had het gedurende zijn verblijf in Leerdam moeilijk om in zijn levensonderhoud te voorzien. In de vergadering van de classis van 18 april 1589 klaagde hij hierover. Maar ook over de *grooten twist* onder de inwoners van Leerdam, wat we daar ook onder moeten verstaan. Hij had ook nog aan de gemeente gevraagd of men nog langer van zijn werk gebruik wilde maken en of men tevreden over hem was. Maar ook de gemeente van Leerdam had niet voldoende geld om hem *soo veel te geven*. Blijkbaar waren de eisen van Siliginus hoger dan men gedacht had. Maar men beloofde hem er nog eens met

elkaar over te praten. Na *met malcanderen gesproken* te hebben zegde men hem toe om in het eerste jaar een zelfde traktement te zullen betalen als ook Johannes Martini had genoten. Dit was blijkbaar nogal aan de hoge kant, want tevens werd hem medegedeeld dat dit voor de volgende jaren niet mogelijk zou zijn. Ook blijkt uit het antwoord dat men liever een *gesellen, die eensaamich sonder huysvrouwe ende kinders waere* had dan een getrouwde predikant met een gezin. Deze kon dan ook de school leiden. Aan Siliginus werd voorgesteld om in het vervolg naast zijn werk als predikant ook het onderwijs te verzorgen, waarvoor hem 200 gulden werd geboden. Hij sloeg dit aanbod af daar het hem onmogelijk was deze werkzaamheden te combineren, hij vond zich ook te oud om met de kinderen om te gaan en het traktement te laag.

Om dit alles vroeg hij aan de classis een aanbeveling voor *het vrouwken van Vijanien*, waar dus blijkbaar een vacature bestond. Men besloot echter eerst met *dennen van Leerdamme* te gaan praten en hem dan zo nodig de gevraagde aanbeveling te geven.

Je zou het niet denken, maar het ambt van predikant was niet zonder gevaar. Op bovengenoemde vergadering wordt melding gedaan dat zowel de predikanten van Leerdam als Ameide buiten hun schuld geslagen zijn. Die van Ameide was zelfs met een mes gestoken door de broer van de schoolmeester. In Leerdam ging het om de voorganger van Siliginus, Johannes Martini. Deze was door de smid geslagen. De schout was echter niet tot vervolging overgegaan. Ditzelfde gold voor het *vrouken van Vianen*, die ook geen straf oplegde.

Waar het om ging vinden we niet vermeld, maar op de vergadering van de classis van 19 februari 1590 vraagt Siliginus aan de classis om *te schrijven* aan de Raad van prinses Maria. Thomas, de predikant van Gorinchem, zal hier voor zorgen.

De verhouding tussen predikant en gemeente was kennelijk niet meer zo goed. In de classicale vergadering van 20 augustus 1591 werd besloten een brief aan *den gerechte van Leerdam* te schrijven om hem in zijn dienst te handhaven totdat hij naar een andere gemeente kan vertrekken en totdat er in Leerdam een andere predikant is. Eerder had de *dienair van Leerdamme* al aan de classis verzocht om, als hij uit Leerdam moest vertrekken, elders in de classis te worden beroepen. Men beloofde hem naar vermogen te helpen.

Op 5 maart 1592 ontving Theodorus Siliginus een beroep van de gemeente van Veenendaal.²² In de vergadering van de classis van 14 april 1592 werd hem toestemming gegeven dit beroep aan te nemen en aan de gemeente van Leerdam werd opgedragen hem *goede behoorlicke attestatie van demissie* te geven. Hij overleed in 1610.

Na het vertrek van haar predikant moest de gemeente van Leerdam trachten een opvolger te krijgen. Hiervoor had men het oog laten vallen op Johannis Andelly, predikant te Ameide, die ook beroepen werd. Dit beroep werd besproken in de vergadering van de classis van juli 1592. Men besloot om eerst aan de gemeente van Ameide te vragen of men haar predikant wilde afstaan, waarna een beslissing genomen zal worden. Wat het antwoord uit Ameide ook geweest is, de beroepen predikant vertrok niet naar Leerdam.

Door het niet vervullen van de vacature bleef Leerdam zonder predikant. De classis besloot dan ook een rooster op te stellen van de predikanten die in Leerdam moesten gaan preken *irst van Henrycus Spudaens, then tweeden van Francisco Dienaer tot Oosterwijck, 3 van Gerardo, 4 Gello Schotano, 5 Orthone Tonsore, 6 van die Dienaer van Gorrichom, 7 Godfrido Dienaer thot Asperen, 8 Joachime Siliginio, Dienaer thot Noorlooss*. Deze laatste was waarschijnlijk familie van de vertrokken Theodorus Siliginus.²³

Albert Jansz Schagens 1593-1594

De vijfde Leerdamse predikant is Albert Jansz Schagens of van Schagen, waarvan het predikantenbord vermeld *1593, geweerd 1594*. Achter deze eenvoudige mededeling staat een hele geschiedenis.

In de beginjaren van haar bestaan was de kerk nogal kwetsbaar voor zogenaamde “indringers” of “lopers”, lieden die zich voor predikant uitgaven of het ambt uitoefenden zonder over de nodige kwalificaties te beschikken. Dit verschijnsel kwam in het hele land voor, maar in de classis Gorinchem verhoudingsgewijs wel meer.

Eén van de oorzaken dat het voor deze personen vrij eenvoudig was om een predikantsplaats te veroveren, was de invloed van de heren en graven van de onafhankelijke gebiedjes (zoals het graafschap Leerdam), waartegenover de invloed van de classis en de synode gering was. Ook de enigszins geïsoleerde ligging speelde een rol, waardoor het voor veel predikanten niet aantrekkelijk was zich hier te vestigen.

De uit Rotterdam afkomstige Albert Jansz, zoals hij meestal genoemd werd, had zich in de jaren negentig in Vianen gevestigd, waar hij zich uitgaf voor een voormalige dienaar van de gereformeerde kerk. Hij had het ambt verlaten wegens zijn opvattingen over de predestinatie en viel met zijn opvattingen de predikanten in Vianen en omgeving lastig.

Hoe hij in Leerdam predikant is geworden, is niet bekend. Het is zeker dat hij zich op een onwettige wijze in onze gemeente heeft ingedrongen. Voordat hij in Leerdam kwam, was hij in Ouderkerk geweest. Echter niet voor lang, want op bevel van *syne Excellentie* (prins Maurits) en *den h. Staten* (Staten van Holland) is hij daar geweerd.²⁴ Dit heeft hem er echter niet van weerhouden zijn geluk elders te beproeven. Wellicht heeft hij gebruik gemaakt van de behoefte aan een predikant in de gemeente van Leerdam.

Voor het eerst wordt van deze zaak melding gemaakt in de vergadering van de classis van 16 maart 1593. Er worden twee afgevaardigden naar de magistraat en de kerkenraad van Leerdam gestuurd om te gaan praten over *den Dienaer van henlieden thot den dienste haerer Kercken aengenomen*. Hieruit blijkt dat Albert Jansz door de gemeente zelf was aangesteld, zonder goedkeuring van de classis. Men schreef over hem *welck befaamt met sommige swaere lasteren*. Het resultaat van het gesprek van de afgevaardigden van de classis met Albert Jansz was weinig bemoedigend. Ze berichtten *weynich berou in hem te kunnen speuren*. Wel boden ze aan hem broederlijk bij te staan en hem in de vergadering van de classis te ontvangen. Ook werd voorgesteld dat hij voorlopig met zijn werk stopt, totdat de zaak geregeld is. Hiervoor voelde men echter in Leerdam weer niet veel.

De kwestie wordt nu behandeld op de particuliere synode van de kerken in Zuid-Holland, gehouden op 31 augustus 1593 te Brielle. *Aengaende Albert Jansz, die men verstaet niettegenstaende alle sijne voorgaende grouwelijcke ongeregeltheden hemselven te Leerdam in den dienst ingedrongen te hebben ende tegen den wille des classis van Gorchum daerin te persisteren*. De synode besloot evenwel dat hij ook uit Leerdam moet worden geweerd. Men wees Otto Tonsor, predikant te Woudrichem en enige niet met name genoemde predikanten te Delft aan om deze zaak aan de orde te stellen bij *hare Genade van Orangien*, waarmee dus weer prinses Maria wordt bedoeld.

De gemeente van Leerdam was het hiermee helemaal niet eens. Men wilde deze predikant niet kwijt. Dit blijkt ook nog eens uit de acta van de classisale vergadering van 15 november 1593. Door de magistraat was een brief aan de classis geschreven waarin gevraagd wordt *hem als Eenem wertlicken Dienaer te bekumen ende haerluider bij te laten*. Ook bezochten een aantal lidmaten uit Leerdam de vergadering, t.w. Joris Artzen, Aart Beerhartzen, diaken en Ariaem Cornelissen, diaken. Ook zij dringen er bij de classis op aan Albert Jansz als hun predikant te handhaven. De vergadering kon hier echter niet op ingaan, waarbij verwezen werd naar een besluit van de synode van Leiden uit 1592, waar hij niet capabel werd bevonden predikant te zijn, alsook naar de synode van Brielle.

Het was Albert Jansz door de classis verboden te preken met als gevolg dat er op zondag geen diensten gehouden konden worden. Daarom vroeg de classis in haar vergadering van 17 januari 1594 aan de magistraat van Leerdam of *sij begeeren bij den classe bedient te sijn*. De magistraat aanvaardde dit aanbod.

De zaak kwam weer aan de orde in de synode van 2 augustus 1594, gehouden in Rotterdam.²⁵ Hieraan voorafgaande had de classis Albert Jansz nogmaals bevolen zijn werk te staken in afwachting van deze synode. Inmiddels had prinses Maria ook de nodige maatregelen genomen. In het verslag van de synode wordt gemeld *is met voorweten ende authoriteyt van hare Genade van Orangien ende Buyren, etc. uyt den dienste der kercke tot Leerdam als oock daerna tot Hoeckelom en in andere plaetsen daeromtrent geweest*.

Maar Albert Jansz schijnt nogal een volhouder te zijn geweest. Want op bovenstaande mededeling werd gemeld dat hij door middel van een *edelman* zich weer ingedrongen had in de kerk van Tuil. Uiteraard kon de synode hier geen genoegen mee nemen. De *amptman tot Bommel ende Bommelre-en de Tielrewaerdt etc.* werd ingeschakeld, terwijl ook een aantal predikanten werd belast hem te vermanen. De gemeente van Leerdam had verder geen contact meer met de geweerde prediker. Maar hij zou nog vele jaren de gemoederen in de classis en de synode bezig houden.

Matthias Bartholomaei Schaats 1594-1603

Na het afzetten van Albert Jansz had de gemeente al weer snel een nieuwe predikant. Dit werd Matthias Bartholomaei Schaats. Zijn achternaam wordt ook als Schatz, Schats, Schaets en Schatzius geschreven,²⁶ terwijl zijn tweede voornaam meestal als Bartholomeus voorkomt. Hij werd in mei 1594 beroepen uit Edam, waar hij op 1 oktober 1583 als kandidaat bevestigd was. Maar vermoedelijk was hij al eerder als predikant in Edam werkzaam, want we vinden hem als afgevaardigde naar de Synode in Amsterdam, die gehouden werd van 3 tot 6 mei 1583.³⁸

6. 7. 1583 Matthias Schats. Leerdam. 1594.

Matthias Schaats vermelding op het predikantenbord van Edam. Hij vertrok op 31 mei 1594 uit deze plaats naar Leerdam..

Schaats werd in 1550 in Brussel geboren als zoon van Bartholomeus Schaats (Brussel 1520-1550). Hij trad in 1578 in het huwelijk met Johanna Schagen, geboren in 1550. Het echtpaar woonde al langer in Edam, want daar werd in 1578 hun zoon Bartholomeus geboren. Deze zou predikant in Tricht worden, waar hij in 1659 of 1660 overleed.²⁷ Matthias Bartholomeus overleed in 1603 in Leerdam.

Dat Leerdam zo snel na het afzetten van Albert Jansz Schagen een nieuwe predikant vond, is misschien te verklaren in het feit dat de echtgenote van dominee Schaats een zuster was van deze Albert Jansz. En wat misschien ook wel een rol speelde was, dat de beide predikanten die Edam toen rijk was, niet tevreden waren met hun salaris. Ook al geen nieuws. De Edamse predikanten wilden ook graag het achterstallige deel van hun salaris ontvangen en verzochten de magistraat om verhoging van hun traktement. Het *Memoriael ende Resolutieboeck* van Edam (1574-1595) meldt hierover het volgende:

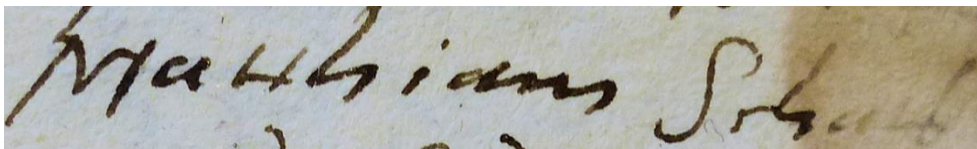
Alzo die dienaeren des Godlicken woordes binnen deser stede Eedam, namentlijk Wilhelmus Puppius ende Mathias Schats, aen borgermeesteren deses stede bij requeste versocht hebben, ten eijnde behoerlicker mochte werden versien op die betalinge van 't achterwesen ende schulden daerinne die voorschreven dienaeren seijden vervallen te wesen ende voorts versocht dat haere vordere jaerlix alimentatie mochte werden verhoocht, opdat zij niet wederomme in verloop van schulden souden moghen geraecken, hebben

borgermeesteren voorschreven nae lange communicatie met rijpe deliberatie op het eerste punct verclaert, dat zij niet en connen disponeren op die betaeling van enijge oude schulden der voorschreven dienaeren door dien de zelve in verleden jaeren op haere clachten dies aengaende gedaen tijtelick waeren geholpen.

Hebben voorts geordonneert, gelijk zij ordonneren bij desen, dat overmits de costelicheijt ende verdierte des tijts de alimentatie van de voorschreven dienaeren sal werden verhooght, elcx met vijfflich guldens uut die incoombsten der kerckelijke goeden, te betaelen elcke vierdel jaers een gerechte vierdepaert.

Ende zal het eerste vierdepaert verschijnen op meijendach naestcomende, dan alzo borgermeesteren voornoemt uut den staet van de kerckelijke goeden gebleecken es, dat die incoombsten van de selve goederen niet en sijn soufficiant omme die voorschreven betalinge daer uut te mogen vervallen zo hebben de selve borgermeesteren uut crachte van de resolutie bij deser stede vroetschappe genomen gecommiteert ende geauthorijseert, gelijk zij committeren ende authorijsseren bij desen den tegenwoordijgen kerckmeesteren, omme te vercopen enijge van de beste kerckelijke landen waervan de minste renten es vallende ende die meeste hoofdsomme es te verwachten. Ende die penningen van de selve vercoopinge procederende te stellen op lossrenten, omme alzo tot die hoogste renten dienende tot onderhoud van de dienaeren des Godlicken wordes als oock tot notelijk reparatie van de kercken te mogen geraecken.

Actum bij borgermeesteren collegialiter vergadert in 't stadthuys deser stede opten XIXen januarij 1589 ende geteijckent ter ordonnantie als voren, bij mij, J.J. Breed, 1589.

De vermelding van Matthias Schaats in de Edamse archieven.

In 1596 werd Schaats betrokken bij een conflict tussen de predikant van Oosterwijk, Franciscus van der Meer en de kerkenraad van Oosterwijk. Hij kreeg bezoek van twee kerkmeesters van Oosterwijk die hem het verzoek deden om aan hun predikant mee te delen dat hij moest vertrekken. Een directe reden wordt niet genoemd, maar blijkbaar is men in Oosterwijk niet tevreden over hun predikant. De reactie van Schaats is dat zij dat zelf maar aan hun voorganger moeten vertellen. In de classicale vergadering, waar dit besproken wordt, is men van mening dat de kerkenraad van Oosterwijk over deze gang van zaken vermaand moet worden. De eerstvolgende vergadering van de classis is op 30 april in Oosterwijk gepland en daar zal men deze kwestie dan bespreken. Maar de Oosterwijkers moeten niet denken dat zij zelf een nieuwe predikant mogen kiezen. Dit zal de classis voor hun doen. Tenminste als hun predikant onbekwaam gevonden zal worden zijn werk te doen. Dit is niet het geval en dus kan Franciscus van der Meer predikant in Oosterwijk blijven. Maar dat zal overigens niet lang zijn.

Schaats was op de particuliere synode in Leiden op 15 augustus 1600 aanwezig als afgevaardigde van de classis Gorinchem. Zijn naam werd in de acta geschreven als *Schatzius*. In de synodes van 1601 en 1602 werd hij benoemd tot visitator. Hier werd hij *Mathias Schats* genoemd.

Wat te doen als in het geval van twee broers één van hen overlijdt, mag dan de andere broer trouwen met de weduwe van zijn broer. Met deze vraag werd ds. Schaats in 1602 geconfronteerd. Het antwoord van de classis was: neen, dit mocht niet.

Hoewel men er al in 1581 in de classicale vergadering over gesproken had, was de verzorging van de weduwe van een overleden predikant nog steeds niet geregeld. Ook de weduwe van ds. Schaats

ontving geen of niet voldoende ondersteuning. In de vergadering van de classis van 7 juni 1605 werd een verzoek van haar hierover behandeld. Het blijkt dat haar zaak in behandeling is bij Philips van Hohenlo. Zolang dit nog loopt blijft de classis nog even wachten met het ondernemen van verdere stappen. Op 31 juli 1606 volgde opnieuw een verzoek hierover. De classis beloofde hier iets aan te zullen doen. Op 9 oktober volgde nogmaals een verzoek. Het bleek dat zij een rekest aan de Staten van Holland wil schrijven en verzoekt daarvoor hulp van de classis. Bij dit verzoekschrift diende een *attestatie van Haeres overleden Dienaers Leere en Leven* te worden toegevoegd, dat de kerkenraad van Leerdam moest opstellen. Deze maakte hier kennelijk geen haast mee, want men besloot dat de *kerckenraet van Leerdam vermaent worde*, waartoe de predikanten van Asperen, Heukelum en Oosterwijk werden belast, alsook met het schrijven van het rekest.

Thomas Hessing 1604-1617(?)

Na het overlijden van dominee Schaats werd in 1604 Thomas Hessing beroepen, tot dan predikant in Heusden. Thomas Hessing was op 12 september 1603 als kandidaat beroepen te Driel en vertrok in datzelfde jaar nog naar Heusden.²⁸ Hier was hij dus slechts een korte tijd. Als vergoeding voor zijn reiskosten van Heusden naar Leerdam betaalde de stad aan hem een bedrag van 49 gulden. Dit was door de diaconie van Leerdam voorgeschoten en werd pas in 1620 aan hen terugbetaald. Zat de stad krap bij kas?

Thomas Hessing is waarschijnlijk in 1619 overleden. En dat is nog maar even de vraag. In de stadsrekening van 1617 komen enkele posten voor die betrekking hebben op het beroepen van een nieuwe predikant. En dan gaat het om Paulus Colonius, predikant in Maurik. Aan Thonis Thonisse Cool en burgemeester Adriaen Roelants wordt een bedrag van 3 gulden 4 stuivers betaald voor verteer op reis naar Maurik voor het beroepen van Paulus Colonius. Een tweede post betreft een betaling van 4 gulden 1 stuiver aan Cool voor *verscheidene* reizen naar Maurik.²⁹ Hieruit kan toch wel afgeleid worden dat er op dat moment geen predikant in Leerdam was en dat Thomas Hessing dus al overleden (of vertrokken?) was. De gesprekken met Paulus Colonius hebben kennelijk niet tot een resultaat geleid, want een beroep is er niet gekomen. Dit zou nog enkele jaren duren.

Maar men blijft niet bij de pakken neer zitten en er is inmiddels een nieuwe predikant in beeld. Ook weer in de stadsrekening van 1617 lezen we dat Jan Hermensz naar de predikant te *Lendt* gezonden is, waarvoor hij 2 gulden 10 stuivers betaald krijgt. Het doel van de reis en de naam van de predikant wordt er niet bij vermeld, maar we mogen aannemen dat hij een bezoek bracht aan Johannes Mulhovius, op dat moment predikant in Lent. En dan zal het wel over een uit te brengen beroep gegaan zijn.

Johannes Mulhoven 1618-1620/1621(?)

En dat beroep is er ook gekomen. In de stadsrekening van 1618 wordt een betaling van 40 gulden aan Mulhovius verantwoord *voor costen in sijn vertrek, daar hij hier als predikant was aangenomen en enig bodeloon en vertering bij de bevestiging*.³⁰

Het predikantenbord vermeldt de naam Mulhoven, die echter verder nergens gebruikt wordt. Waarschijnlijk was de oorspronkelijke naam Meelhoven, die naar de gewoonte van die tijd veranderd is in Mulhovius.

Mulhovius kwam dus uit Lent waar hij vanaf 1616 predikant was.³¹ Tot 1610 schijnt hij predikant te Elst (Gld) te zijn geweest. Waar Mulhovius in de periode van 1610 tot 1616 verbleven heeft is niet bekend.

Johannes Mulhovius was op de particuliere synode in Leiden, gehouden op 17 augustus 1619, aanwezig als afgevaardigde van de classis Buren. Hij heeft daar *volgens de oude ende goede ghewoonte tot den aanvangh des synodi een vermaninghe ghedaen uijt den 80en Psalm vers 15, 16, 17, ende is over deselvighe van preside bedanckt uijt den naeme deser vergaderinghe*. Een jaar later, op de synode van Gouda op 4 augustus 1620, werd hij voor het volgende jaar benoemd tot visitator.

Voor het stoken van de verwarming werd in deze tijden turf gebruikt. Het hoorde bij de emolumenten van de predikant dat deze door de stad betaald werd. In 1620 had Mulhovius echter zelf voor de aankoop van turf gezorgd. Hij krijgt hiervoor 40 gulden betaald.³²

Wanneer Johannes Mulhovius is overleden, is niet duidelijk. Dat moet na de synodevergadering van 4 augustus 1620 geweest zijn, dus in 1620, of in 1621. De stadsrekening van 1621 spreekt namelijk van de *weduwe van onsen predikant Mulhovius*.³³ Ook hier gaat het om de levering van turf. Deze was ook nu weer door de predikant zelf gekocht, omdat de stad ze niet kon leveren. Er werd 10 gulden aan haar betaald. In de stadsrekening van 1623 vinden we ook nog een post die betrekking heeft op het overlijden van Mulhovius. Aan Peter Dircks werd een bedrag van 5 gulden 18 stuivers betaald voor verteer van de paarden *die alhier dienst deden toen Mulhovius overleden was*. Waren dit paarden voor de lijkkoets?

Overigens zijn een aantal gegevens over deze predikant tegenstrijdig.³⁴ Zo is er ook een stamboom van de familie Mulhovius, die begint met onze predikant.³⁵ Overigens wordt daarbij wel de opmerking "wellicht" geplaatst. Volgens deze stamboom zou hij getrouwd zijn met Barbara van Rijswijk. Zij hadden twee kinderen, nl. Reijnerus en Judith, beide geboren in Leerdam in resp. ca. 1626 en ca. 1627. Maar dat kan niet juist zijn, gezien zijn jaar van overlijden.

Paulus Colonius 1622-1653

De opvolger van Johannes Mulhovius was Paulus Colonius. Een predikant die, zoals we lazen, enkele jaren eerder ook al in beeld was. Hij was inmiddels uit Maurik vertrokken en sinds 1619 predikant in Grave. Volgens het predikantenbord zou hij in 1620 beroepen zijn van Grave. Ook in veel andere geschriften komt dit jaartal voor. We moeten echter vaststellen dat dit niet juist is en dat Colonius pas in 1622 predikant in Leerdam geworden is.

De stadsrekeningen zijn hierin duidelijk.³⁶ Ook de lijst van predikanten in Grave geeft 1622 aan.³⁷

De stadsrekening van 1622 vermeldt namelijk een aantal posten die betrekking hebben op het beroepen van Colonius. Dan gaat het hierbij om een betaling van 50 gulden 8 stuivers aan Peter Evertse van Montfoort voor verteer door de predikanten en gecommiteerden van de classis, de kerkenraad en de magistraat voor het beroep van ds. Colonius. Verder zijn Peter Everse en Frans Adriaensz Cool naar Den Haag geweest om approbatie (= goedkeuring) van het beroep te krijgen. Kosten 15 gulden 6 stuivers. En Cool is ook nog eens een keer alleen naar Den Haag geweest om deze goedkeuring te krijgen. Kosten 23 gulden 8 stuivers.

Dan nogmaals de stadsrekening van 1622. Hierin een post van 40 gulden die aan ds. Colonius betaald is voor de kosten van zijn vertrek en zijn bevestiging in Leerdam. Hij blijkt kennelijk ook nog een heel jaar *voor niets* gediend te hebben. Als vergoeding hiervoor krijgt hij een toelage van 35 gulden voor zijn huishuur.

Literatuur, bronnen, noten, indexen

1. Literatuurlijst

Acta van de Classes van de Nederlandse Hervormde Kerk 1573-1620

Acta der Provinciale Synode te Dordrecht, 15 – 28 juni 1574

Alphen, Van, *Kerkelijk Handboek*, 1903

Blom, T.A., *Leerdam Heerlijkheid, stad en graafschap, Fragmenten uit de Leerdamse historie*, Leerdam 2005

Bor, Pieter, *Oorsprong, Begin en Vervolg der Nederlandsche Oorlogen, Beroerten en Burgerlijke oneenighden; Beginnende Met d'opdracht der selve Landen, gedaen by Keyser Karel den Vijfden, aan sijnen Soon Konink Philippus van Spanjen, en eindigende met het einde van 't jaar MDC; Waerachtelijk en onpartijdelijk beschreven door Pieter Bor Christiaensz 't Amsterdam*, 1769, dl. 7, p. 530-531

Christelijke Encyclopedie, Kampen 1959

Eeghen, Dr. I.H. van, *Dagboek van Broeder Wouter Jacobsz, Prior van Stein*, Groningen 1959
 Hamoen, Gijsbert, *Begin van de Reformatie in de Alblasserwaard*, 2010
 Huybers, Dr.H.E.M. en J. Kleyntjens s.j., *De blokkade van ZaltBommel, Dagverhaal van Gasparus de l'Agarge, geestelijke, behorende tot het gevolg van Gillis de Berlaimont, heer van Hierges*, Werken, uitgegeven door Gelre, no. 16, Arnhem 1925
 Knuttel, Dr. W.P.C., *Acta der Particuliere Synoden van Zuid-Holland, 1621-1700*, 's-Gravenhage 1908
 Landwehr, J.H., *Historie der Martelaren*, Utrecht z.j.
Naamlijst predikanten van Zuid-holland, dl. V., classis Gouda, Centraal Bureau Genealogie
 Reitsma, Dr. J., en Dr. S.D. van Veen, *Acta der Provinciale en Particuliere Synoden gehouden in de Noordelijke Nederlanden gedurende de jaren 1572-1620, Derde deel: Zuid-Holland 1593-1620*, Groningen 1893
 Reitsma, Dr. J., en Dr. S.D. van Veen, *Acta der Provinciale en Particuliere Synoden gehouden in de Noordelijke Nederlanden gedurende de jaren 1572-1620, Vierde deel: Gelderland 1579-1620*, Groningen 1895
 Rutgers, F.L., *Acta van de Nederlandsche Synoden der zestiende eeuw*, Dordrecht, 1980
 Schotel, Dr. G.D.J., *De Openbare Eeredienst der N.H. Kerk in de 16^e, 17^e en 18^e eeuw*, Leiden
 Simons, E, *Synodalbum 1570-1610*, Neuwied 1909
 Thomas, H, *Het dagelijks leven van onze voorouders in het midden van de 17^e eeuw*, Utrecht 1962
 Wassing, Sander, Een stad in het oog van de (Beelden)storm. Leerdam, de Beeldenstorm (1566) en Alva's Raad van Beroerten, in: *Van Stad en Graafschap Leerdam*, orgaan van de Historische Vereniging Leerdam, 35^e jrg., nummer 106, juni 2016, p. 13 e.v.
www.dominees.nl
 Zee, G. v.d., *Vaderlandsche Kerkgeschiedenis*, 1936

2. Archieven en inventarissen

Archief oude classis Gorinchem/Heusden

Nationaal Archief, 's-Gravenhage:

- De Archieven van de Nassause Domeinraad 1581-1811, nummer toegang 1.08.11
- Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Leerdam, 1571-1811, nummer toegang 3.03.08.085

Regionaal Archief Gorinchem:

- Gemeente Archief Leerdam
 - Oud Archief 1618-1811
 - Oud Archief t/m 1813
 - Archief 1812-1931

3. Afkortingen

GAL1812	Gemeente Archief Leerdam 1812-1931
GAL1932	Gemeente Archief Leerdam 1932-1971
NA	Nationaal Archief, 's-Gravenhage
NDR	De Archieven van de Nassause Domeinraad 1581-1811
OAL1618	Oud Archief Gemeente Leerdam 1618-1811
OAL1813	Oud Archief Gemeente Leerdam t/m 1813
RAL	Rechterlijk Archief Leerdam

4. Noten

1. Huybers
2. Van Eeghen, p. 137 en 178
3. gosen = geuzen
4. Van Eeghen, p. 289
5. Van Eeghen, p. 297
6. Nieuwsblad voor Friesland: Hapkema's Courant 27.08.1913
7. Acta classis en synode

8. Acta der Provinciale Synode te Dordrecht, p. 183
9. Algemeen Dagblad 04.11.2016, rubriek Stad & Regio, De Tijdreis, p.16
10. Blom, p. 97 e.v.
11. Bor
12. RAL, inv. nr. 113
13. Oud-Archief der Gemeente IJsselstein, inv. nr. 172
14. informatie in 1965 verkregen van de toenmalige archivaris van de N.H. Kerk
15. deze data zijn niet in overeenstemming met hetgeen de gemeente van Wassenaar noteert. Zij vermelden volgens de website dominees.nl dat Embricensis intrede heeft gedaan in september 1582, afkomstig was uit Brouwershaven en in 1587 naar Leerdam is vertrokken. Ook het predikantenbord in Leerdam geeft aan dat hij beroepen is van Wassenaar
16. Reitsma, Acta, dl. II
17. Simons, Synodabuch, p. 579
18. www.dominees.nl/gemeentes/bleiswijk
19. Archief oude classis Gorinchem/Heusden, correspondentie
20. Naamlijst, p. 381
21. www.pgoosthoek.nl
22. Archief oude classis Gorinchem/Heusden, correspondentie
23. Naamlijst
24. Reitsma en Van Veen, dl. III, p. 8
25. id., p. 29
26. Naamlijst
27. www.geni.com
28. Naamlijst
29. NDR, Stads- en gemene lands rekeningen van Leerdam 1614-1623, inv. nr. 5784
30. idem
31. Reitsma, Gelderland, dl. IV. P. 335
32. als 29
33. als 29
34. Van Alphen, dl. U
35. www.mijnstamboom.nl/leiden/mulhovius.htm
36. als 29
37. Brabants Historisch Informatie Centrum BHIC, Predikanten te Grave 1578-1981
38. informatie over de periode dat Schaets in Edam werkte werd verkregen van Martin IJzerman, waarvoor dank.

Teunis Blom

36^e jaargang, nummer 109 / december 2017